

"זכות הצדקה"

שיחת הרה"ג זלמן ברוך מלמד לפרשת בהר

טעמי השמיטה – שבח הקרקע וזכירת בורא עולם ♦ השבת והשמיטה משיבים את עם ישראל למדרגתו הרוחנית' ♦ עבדות 'של התורה – דאגה למי שאין לו ♦ הקונה עבד קנה אדון לעצמו ♦ הבדל בין עבד לשכיר ♦ זכות הצדקה ♦ חסד גם בדברים אחרים ♦ מעשר כספים – עסקה מובטחת ♦ העושר האמיתי – שמחה בחלקו ♦ חיזוק בלימוד גם בימי ההתרמה לישיבה

טעמי השמיטה – שבח הקרקע וזכירת בורא עולם

הרמב"ם במורה נבוכים אומר שהטעם של מצוות השמיטה שתשבות הארץ כדי שהארץ תוסיף תת כוחה לזרוע. הקב"ה ציווה אותנו איך לעבוד את עבודת הקרקע בצורה נכונה וטובה. ויש שדחו את דבריו, שהרי התורה קוראת לזה שבת לה'.

'העקדה' נתן טעם לזכור חידוש העולם שהקב"ה ברא את עולמו. וכמו שיש ששת ימי בראשית ואחר כך שבת שמזכירה לנו את חידוש העולם, שהעולם נברא ברצון הבורא, "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְיְבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפְּטֵהוּ" (שמות לא, יז). כך יש שש שנים ואחר כך שמיטה. יש מחזוריות, ועל ידי כך אנחנו זוכרים שהקב"ה ברא את עולמו. המקובלים אומרים, וזה מופיע בגמרא,

שהעולם הזה קיים ששת אלפים שנה ואחר כך שבת. יש מחזוריות גם מבחינת השנים והיובלות.

ה'כלי יקר' אומר, שטעם המצווה כדי להשריש את האמונה והביטחון בה'. כי הארץ מבחינת הטבע שלה, בדרך כלל רגילים לזרוע שתי שנים ולהוביר את הקרקע בשנה השלישית, כדי שהקרקע תנוח ותחזור לכוחותיה, ואחר כך עוד שנתיים זורעים וכן הלאה. והקב"ה שנתן לנו את הארץ אומר, "שש שנים תזרע שָׂדֶךְ" (ויקרא כה, ג). זאת אומרת, שאף על פי שלכאורה אחרי שנתיים או שלוש שנים אם לא מובירים את הארץ, היא יכולה להיפגע. לא כן הדבר, הקב"ה אומר שש שנים רצופות לעבוד את הקרקע, ואחר כך הוא יתן את ברכתו. אפילו בשנה השישית, שלכאורה הארץ לפי טבעה כבר לא יכולה לתת את הפירות בשפע. אף על פי כן, היא תיתן את פירותיה לא רק לאותה שנה אלא גם לשנה השביעית, ולשלוש שנים, אם יהיה יובל. להראות לנו שהקב"ה, הוא בעל הארץ, והוא נותן את הפירות. לחזק את האמונה והביטחון בה'.

לפי טעם זה, הגלות נובעת מכך שאין אמונה ואין ביטחון בה'. לכן חכמינו אמרו שבאשמת עוון אי שמירת השמיטה, יש גלות. וזה שכתוב "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לְכֶם" (ויקרא כה, ב) לזכור שאני נותן לכם את הארץ הזאת שהיא שלי. "וְשִׁבְתָהּ הָאָרֶץ שְׁבֵת לָהּ" (שם), לא בשביל לתת את כוחה, השמיטה היא כי הקב"ה מצווה שיהיו לנו אמונה וביטחון בה', שאפילו אם אנחנו לא נזרע לפי הסדר, הארץ תיתן את פירותיה. כך אומר הכלי יקר, וכמובן טעמו חזק ונכון.

השבת והשמיטה משיבים את עם ישראל למדרגתו הרוחנית

מֵרֵן הָרֵב (בהקדמה לשבת הארץ) אומר שאין אפשרות שלא תהיה שנת שמיטה. זאת אומרת, אי אפשר שלא תהיה שנה אחת אחרי שש שנים, שבה עם ישראל יהיה משוחרר מעול הפרנסה, משוחרר מעבודת הקרקע. עם ישראל צריך את החופש ואת השחרור הזה, כדי לחזור למקום הרוחני שלו. כמו השבת, שעניינה של השביתה בשבת, היא לא רק סור מרע שלא לעשות מלאכות, אלא שעם

ישראל על ידי השביתה, יחזור לטבע הפנימי שלו. עם ישראל ושבתי הם זוג, שבת היא קודש ועם ישראל הוא קודש, ועם ישראל בשבת חוזר לטבע האלוקי ולקדושה שלו.

בימי החול, יש לעם ישראל תפקיד אחר, לרדת מהמדרגה שלו ולתקן תיקונים מעשיים בעולם. וכל פעולה שישראל עושים בעולם הזה יש בה מצווה. הם זורעים, יש מצווה בזריעה, שלא לזרוע כלאיים. בקצירה, יש פאה. בכל מעשה שאדם עושה בעולם הזה, מופיעה מצווה ויש בזה תיקון. כל המצוות כולם נועדו לתיקונים במציאות העולם הזה שהיא מציאות מגושמת ומצומצמת. ובששת ימי המעשה כשישראל יורדים ממדרגתם העליונה הקדושה לעולם הנמוך והמעשי, עניינם לתקן תיקונים בתוך המציאות. בשבת, עם ישראל שהוא בשורש ובמהות שלו, מעל מציאות העולם הזה, וקשור לעולמות שיותר רוחניים ויותר עליונים, הוא חוזר לעצמו, אל המקום הטבעי שלו. והמניעה מהירידה הזאת, היא כבר שמה אותו במקום של קודש, במקום של עלייה. זאת אומרת, מצוות השביתה בשבת, היא לא רק מצווה של לסור מהרע ומהנמיכות, היא מחזירה אותנו למקום שלנו.

נתבונן בדברים, זה לא שהטבע שלנו נמצא קבוע במדרגה של כל ימי השבוע, במקום המגושם של החיים המעשיים, ובשבת אנחנו מתעלים למקום חדש ועליון מעל המציאות. אלא המקום הטבעי של עם ישראל הוא בקודש, שם מקומנו. זה עניינה של השבת וזה עניינה של השביעית במדרגה שלה. הרב מסביר שעם ישראל הוא עם עליון, עם קדוש מאוד, וכאשר הוא רק משתחרר מהעול שלו, אז הוא כבר מתעלה למדרגות הרוחניות ומתקן תיקונים בעולמות הגדולים והעליונים.

עבדות של התורה – דאגה לאדם שאין לו במה לחיות

בהמשך הפרשה, "כי ימכור" אם אדם ימכור את עצמו, יש מציאות של עבדים. אדם מוכר את עצמו לעבדות. כשאנחנו מסתכלים על זה בזמן שלנו, בדורות

שלנו, זה נראה לנו דבר בלתי אפשרי לחלוטין. מה פתאום שאדם ישלוח באדם אחר ויכתוב לו את החיים?! אמנם מדובר כאן באדם שמוכר את עצמו, אבל גם כך איך אפשר שיהיה מצב כזה של אדם שמוכר את עצמו. אז נתבונן בדבר הזה. במסכת קידושין, נפגשים עם דינים אלו.

בוא נראה מה שאומר הרמב"ם: ראשית הכול אדם אינו רשאי למכור את עצמו אלא אם כן לא נשאר לו כלום. אדם מכר את קרקעו, מכר את ממונו, אין לו כסף בכלל, עד שלא נשאר לו כלום, אפילו כסות לא נותרה לו. הוא אדם מסכן לא נשאר לו דבר, אין לו ממה לחיות, גם כסות לא נשארה לו, ואז הוא מוכר את עצמו. בעצם האדון שקונה אותו, עושה אתו חסד, הוא עכשיו אחראי להאכיל אותו ולהשקות אותו, לתת לו מקום לישון. לא היה לאדם הזה כלום, הוא לא הסתדר, לא שפר גורלו, והאפשרות להיות עבד, מצילה אותו. מישהו אחר לוקח חסות עליו ואחראי לטפל בו.

תנאי העבד – הקונה עבד קנה אדון לעצמו

איך האדון צריך לטפל בעבד. אלו דברי הרמב"ם (הלכות עבדים פ"א ה"ט) כמובן על פי הגמרא:

"כל עבד עברי או אמה עבריה חייב האדון להשוותם אליו במאכל ובמשקה בכסות ובמדור שנאמר: "כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ" (דברים טו, טז). כלומר, הוא צריך לתת לו את אותם התנאים של האדון, איפה לגור, מה לאכול, והוא מפרט: "שלא תהא אתה אוכל פת נקייה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש" - תן לו את מה שאתה אוכל ושותה. אתה שותה יין ישן, זה מאוד יקר, יין שעולה הרבה כסף, יש יינות טובים, נגיד שהוא אדם עשיר, והוא קונה בקבוק יין בחמש מאות שקל, הוא צריך לתת גם לעבד יין באותו המחיר. "אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן. אתה דר בכרך והוא דר בכפר, או אתה בכפר והוא בכרך שנאמר "ויצא מעמך" מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו".

זאת אומרת, האדון צריך לטפל בעבד ולתת לו אותה רמת חיים שיש לו. פתאום העבד עולה ממצב כזה שלא היה לו אוכל, לא רק שלא היה לו יין ישן, לא היה לו גם יין חדש ולא היה לו אפילו פת קיבר, וממצב זה הוא מתעלה למדרגה חדשה. מה זה כקונה אדון לעצמו, אומר הירושלמי מביא התוספות במסכת קידושין, שאם לאדון יש כר אחד אסור לו לשכב על הכר ושהעבד ישכב בלי כר, אז מה הוא צריך לעשות, אז הוא לא ישכב על כר, זו מידת סדום. יש לך כר, תן לעבד. העבד מקבל את הכר, והוא ישן בלי כר. כך אומר הירושלמי, זאת אומרת, היחס אל העבד צריך להיות יחס מאוד מכבד. כפשוטו, קונה אדון לעצמו.

עוד הלכה – אם יש לו אישה ובנים הוא צריך לזון גם את האישה והבנים שלו, והאישה יכולה לעבוד עבודה ואף על פי כן הוא חייב לזון אותה, ומה שהיא תרוויח זה נשאר לה (שם פרק ג ה"א). בעצם זה ניתן לעבד כי מה שקנתה אישה קנה בעלה. על כל פנים, כל עבד עברי, האדון חייב במזונות אשתו הנשואה, כמובן אישה כשרה, אם הם אסורים זה דבר אחר. ואף על פי שהאדון חייב במזונות אשתו ובניו אין לו במעשה ידיהם כלום, אלא הרי מעשה ידי האישה ומציאתה לבעלה, אף על פי שהוא עבד עברי (שם ה"ב).

כמה ימי מחלה יש להם, כמה ימי מחלה יש לשכיר, לא יודע כמה, אין לו חודש בשנה אני חושב. אם העבד חלה פחות משלוש שנים, אז לא צריך להשלים את זה אחר כך, אם קצת יותר משלוש שנים הוא עבד ויתר הזמן הוא היה חולה, היו לו ימי מחלה, אז הוא לא צריך להשלים אותם. נגמרו שש שנים - הוא יוצא לחירות (שם פ"ב ה"ה). זאת אומרת, אם מסתכלים על פי הלכה בדין עבד, זה נראה לנו שעוד כדאי להיות עבד.. זה ממש כמעט לכתחילה.

במבט הראשון אנחנו לא מבינים איך התורה מדברת על עבדים, כשמבינים את התנאים, זה נראה אחרת.

ההבדל בין עבד לשכיר

מה בינו לבין שכיר - שכיר יכול להפסיק את העבודה כי הוא בן חורין, ועבד לא יכול להפסיק את העבודה, אלא אם כן הוא פודה את עצמו. הוא חייב להיות

עבד שש שנים, הוא לא יכול להפסיק את העבודה, ולהגיד עכשיו אני לא רוצה לעבוד יותר, אין דבר כזה, הוא חייב לעבוד, אבל יש לו תנאים טובים כמובן.

רציתי להסביר את הנקודה הזאת, כי לפעמים קוראים על עבדים בתורה, וחושבים שהתורה שייכת לדורות קודמים. יש אנשים שגם בדור הזה המצב שלהם הוא כזה קשה, שהיה כדאי להם להיות עבדים בתנאים האלה, במצב שאין לאדם שום דבר.

חומרת אבקה של שביעית

ועוד ממסכת קידושין בענייני עבדים, אומרת הגמרא בדף כ':

"בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית".

הפרשה שלנו מדברת על שביעית, ואחר כך על מכירה, שאדם מוכר דברים של מטלטלין ואסור להונות אחד את השני. ואחר כך מדברת על מכירה של קרקע, שאדם ימכור קרקע מאחוזתו, ואחר כך הדינים אם אדם ימכור את ביתו, ואחר כך אם הוא ימכור את עצמו לעבד, ואחר כך אם ימכור את עצמו לגוי. זאת אומרת, יש כאן איזה סדר. על כך אומר רבי יוסי ברבי חנינא:

"בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית, אדם נושא ונותן בפירות שביעית, לסוף מוכר את מיטלטליו שנאמר: "בְּשִׁנַּת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשׁוּבוּ אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ" (ויקרא כה, יג). וסמיק ליה "וְכִי תִמְכְּרוּ מִמֶּכֶר לְעַמִּיתְךָ אוֹ קָנָה מִיַּד עַמִּיתְךָ" (שם פס' יד) דבר הנקנה מיד ליד. לא הרגיש" - מה זה לא הרגיש? אומר רש"י: הוא לא חזר בתשובה הוא לא תיקן את מה הוא עשה. הוא נשא ונתן בפירות שביעית, שזה איסור קל, לאו הבא מכלל עשה, לאכלה ולא לסחורה, ואף על פי כן, אם הוא נשא ונתן בשביעית, הוא נאלץ למכור את המיטלטלין שלו, הוא לא הרגיש ולא תיקן, "לסוף מוכר שדותיו שנאמר: "כִּי יִמּוֹךְ אֲחִיד וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ" (ויקרא כה, כה). לא בא לידו עד שמוכר את ביתו שנאמר: "וְאִישׁ כִּי יִמְכַר בֵּית מוֹשָׁב עִיר חוֹמָה" (שם פסו' כט), למה לפני כן כתוב 'לא הרגיש' ועכשיו כתוב 'לא באת לידו',

מסביר רש"י שלא באת לידו משמע שפשוט שיבוא לכך. אומרת הגמרא כדרב הונא שאמר שכיוון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר, 'לא באת לידו עד שמוכר את בתו', לפני שהוא לוקח הלוואות עדיף לו למכור את בתו. הוא נאלץ ללוות כסף, וכאן התורה אומרת למלווה שלא יהיה לו כנושה. הוא כבר מכר את כל רכושו, מכר את אחוזתו, מכר את ביתו, ועכשיו אין לו כסף והוא צריך ללוות כסף, אבל לפני שאדם לווה כסף עדיף לו למכור את בתו לאמה. הוא מוכר את בתו לאמה, ועדיין לא מסתדר, והוא צריך שוב ללוות כסף, אבל כבר אין לו כסף להשיב, אז הוא מוכר את עצמו לעבד, ובסוף הוא מוכר את עצמו אפילו לגוי ואפילו לעבודה זרה.

זאת אומרת, בוא וראה כמה אדם צריך להיזהר לא להיכשל בעבירה, כיוון שעבר אדם עבירה ושנה בה או שאפילו רק לא חזר בתשובה, כפי שמשמע מדברי הגמרא, הוא רק לא התעורר לחזור ולתקן, הוא ממשיך את העבירה שהוא עבר ולא עשה תשובה ולא תיקן - הולך ומחריף העונש שלו כדי שייזכר ויבין שהוא צריך לתקן.

זכות הצדקה – יותר משהעני מקבל העשיר זוכה

המדרש בפרשה מרבה לדבר על מצוות הצדקה (ויקרא רבה פרשה לד, ז):

"וְכִי יִמּוֹךְ אֶחָיִךְ" (ויקרא כה, לה), אמר רבי זעירא: אפילו שיחתן של בני ארץ ישראל תורה" - . כלומר לא רק דברי תורה, אלא אפילו השיחה, תקשיב איך מדברים אנשי ארץ ישראל, ותלמד מזה לימודים תורניים. מה הדוגמה לדבר, "הא כיצד? אדם אומר לחברו: זכי בי או רכי בי, זכי גרמך בי" (זכה בי או תתגדל בי, זכה לעצמך על ידי). – כלומר בא עני ואומר לעשיר תן לי צדקה, אז איך אנשי ארץ ישראל אומרים - אני רוצה לזכות אותך, אני לא מבקש טובה שאתה תיתן לי צדקה, אני בא לזכות אותך, שיהיו לך זכויות.

ועוד אומר המדרש (שם פרשה לד, ח):

"תני רבי יהושע: יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית, שכן רות אומרת לנעמי: "שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז" אשר עשה עימי אין כתיב כאן אלא אשר עשיתי עמו, אמרה לה הרבה פעולות וטובות עשיתי עמו היום בשביל פרוסה שנתן לי".

המדרש אומר שיותר ממה שהעני לוקח מהעשיר העני נותן לעשיר. כי הזכות הזאת של מי שנותן צדקה היא כל כך גדולה לעומת מה שמקבל העני. העני מקבל כמה פרוטות שהעשיר נותן לו, והעשיר זוכה במצווה גדולה של צדקה. המדרש מדייק בלשון 'אשר עשיתי עמו', שרות עשתה טובה לבועז.

ועוד במדרש (שם ט): "אמר רבי אבין, העני הזה עומד על פתחך, והקב"ה עומד על ימינו, דכתיב: "כי יעמד לימין אביון" (תהילים קט, לא), אם נתת לו, דע מי שעומד על ימינו ונותן לך שכרך. אם לא נתת לו, דע מי שעומד על ימינו פורע ממך".

חסד גם בדברים אחרים

אנחנו צריכים להבין שענייני החסד, זה לא רק בעניינים של כסף. אפשר לעשות חסדים בהרבה צורות. בישיבה אפשר לעשות חסדים ולעזור עם חברותות, לחזק אחד את השני, להגיד מילים טובות, לפעמים זה יותר גדול מאשר לתת צדקה. לפרגן, לסייע, להיות טוב אחד לשני זו מידת החסד. יש מידת הצדקה ויש מידת החסד,, ומידת החסד היא בין לעניים ובין לעשירים.

מעשר כספים – עסקה מובטחת

השבוע יהיה לנו כאן גם כן את הזכות לומר 'זכי בי'. אתם יכולים להגיד לאנשים: זכי בי, אני נותן לך אפשרות להיות זוכה בהרבה. לעשות מאמץ קטן ואתה תרוויח הרבה. זו העסקה הכי טובה שיכולה להיות. אני אומר לתלמידים, לאברכים שמתחננים: תתרגלו לתת מעשר כספים אפילו בתקופה שאתם בישיבה. יש לכם

מעט, ואתם צריכים לצמצם מאד, אבל צריכים להתרגל לזה, ולדעת שזה עסק נפלא. זה העסק הכי טוב שיש בעולם, לתת מעשר. עשר בשביל שתתעשר זה עסק מובטח. זה לא תלוי בבורסה עולה או יורדת, זה לא תלוי בתנאים החיצוניים שבעולם, זה עסק מובטח. לפעמים לא רואים את זה בעין, בפירוש, שאתה נתת מעשר ופתאום אתה מתעשר, אבל יכול להיות שהמקרה לא מתקלקל הרבה שנים הרבה יותר מהממוצע, וכך מכונת הכביסה וכדומה, זה הולך בדרכים סמויות. אבל בסך הכול, ברור שמי שנותן צדקה הוא עשיר, הוא מתעשר.

העושר האמיתי – שמחה בחלקו

העושר העיקרי שיש לו, זו ההרגשה שהוא עשיר. כשאדם נותן הוא מרגיש שהוא עשיר, הוא מרגיש טוב וזה יותר חשוב ממה שיש לו בפועל. יש אנשים שיש להם המון והם מרגישים שחסר להם, כל הזמן מרגישים שחסר. מי שאוהב כסף לא ישבע כסף, אף פעם הוא לא מרגיש טוב. ואיזהו עשיר - השמח בחלקו. האדם ששמח בחלקו זו העשירות האמיתית, טוב לו בחיים. יש אנשים מיליארדרים שיש להם המון כסף והם מסכנים. יכולים לעשות מה שרוצים, אבל לא טוב להם, למה, מפני שיש מישהו על ידו שיש לו קצת יותר, איך הוא יכול להרגיש טוב עם זה!? ויש אנשים שחיים בצמצום והם מאושרים. כשעושים מדד של האושר, של אנשים שמרגישים את עצמם מאושרים, אומרים שבני ברק זה אחד המקומות שהאנשים שם מאושרים וטוב להם, יש שם ציבור דתי. אבל זה אחד המקומות שמבחינה כלכלית הוא מוגדר כמעט הכי נמוך בארץ, ואיך אנשים שמחים ומרגישים שטוב להם, וגם מאריכים ימים. איך זה יכול להיות, אנשים בכזה מצב כלכלי וטוב להם, הכול תלוי כמובן בנפש. כשאדם נותן צדקה הוא מרגיש טוב, זה עושה לו טוב, וזה גם כפשוטו. זה עושה את האנשים עשירים, ולכן זה כדאי.

היה תלמיד אחד, כבר מבוגר, לא אברך. הוא צלצל אליי ואמר לי שהייתה לו דירה והוא מכר אותה, רצה לקנות דירה אחרת, בינתיים פתאום עלו המחירים של הדירות, בקיצור הוא נמצא באיזו מצוקה מיוחדת, הוא אומר: האם אני יכול

עכשיו איזה ארבעה חמישה חודשים לצמצם את המעשר. הוא שאל אותי, הוא יודע שאני אמרתי לו כמה פעמים שלא לרדת ממעשר כספים. אז הוא אומר: כל הזמן כך עשיתי וכך נהגתי, אבל עכשיו מה אעשה. אמרתי לו: הלכתית אתה יכול לצמצם, אם זה משתלם - אני חושב שלא. אחרי חודשיים הוא צלצל ואמר לי: אני המשכתי לתת מעשר והכול הסתדר. הוא בהתחלה חשב שזה לא יכול להסתדר...הנה הסתדר... זה עשר בשביל שתתעשר, לתת צדקה.